

A szellemi balkanizálódás veszélyei

Beszélgetés Hornyik Miklóssal, a Világszövetség főszerkesztőjével

Hornyik Miklós, a Magyarok Világszövetsége lapjának főszerkesztője körülbelül egy évvel ezelőtt költözött Újvidékre Budapestre. Ismert szerkesztő, a vajdasági magyar szellemi élet egyik meghatározó alakja. Bizonyos értelemben tipikus sors az övé, amiben sok-sok társával osztozik. A történetek azonban sohasem egyszerűek, mindenkinek a saját sorsa egyszerű és egyedülálló. Hogy az egykori Jugoszláviából miért kellett eljönnie, könnyen elképzelhető: a sorsfordulatok személyre szóló kínjai mára régi-önk közhelyei közé tartoznak. Először eddigi életútjáról és annak egy, immár lezárult korszakáról kérdeztem.

— 1944-ben születtem Újvidéken, a „hideg napok” városában. Apámat éveken át nem láttam, mert szovjet hadifogságban volt. Hárman voltunk testvérek, és még négy unokatestvérem élt a házban. Nagypám tartott el bennünket, aki bognármester volt. Iskolába a szülővárosomban jártam, mindig magyar iskolába. Magyar szakos tanári diplomám van, az egyetemi doktrátusnak megfelelő fokozathoz szükséges disszertációt Mészöly Miklósról írtam. A Magyar Szó újságírója lettem, majd nem sokkal később a Képes Ifjúság című lap főszerkesztőjévé választottak. Hét év elteltével — nem a saját jószántamból — az újvidéki televízió magyar adásához kerültem, ahol körülbelül kétszáz olyan dokumentumfilmet készítettem, ami maradandó lehet — ha ugyan ezekben a mai időkben meg nem semmisítik. Ezután a Hungarológiai Intézetben dolgoztam mint tudományos munkatárs. Hat könyvem jelent meg, ebből csupán néhány jutott el Magyarországra.

— *Bizonyos értelemben sokáig szerencsésebb helyzetben volt, mint magyarországi pályatársai. Magyarország ugyan a legvidámabb barakk kétes értékű rangját érdemelte ki, de Jugoszlávia a maga sajátos korlátai ellenére nem számított barakknak. Vagyis szellemi értelemben olyan nyitottan közeledhettek a magyar kultúrához Újvidéken, ahogyan Budapesten nem lehetett. Azt hiszem, hogy az az irodalmi rendszerváltás, amely jó évtizeddel megelőzte a politikait, nagyon sokat köszönhet az „újvidéki iskolának”.*

— Igen, ez bizonyára így van. Rengeteg olyan dologról gondolkodhatunk és írhattunk, amire az akkori Magyarországon nyilvánosan nem volt lehetőség. De a legfontosabb az volt, hogy a magyar szellemi élet a legszebb arcát mutatta felénk. Olyan eleven kapcsolatban voltunk az akkor még élő klasszikusokkal: *Illyés Gyulával, Déry Tiborral, Németh*

Lászlóval, Pilinszky Jánossal, Weöres Sándorral, Ottlik Gézával, amilyenben talán még ők sem voltak egymással odahaza. Szerzői esteket rendeztünk, első közlésben hoztuk például a Psychét vagy a Három veréb hat szemmel fontos részeit, *Szentkuthy Miklóstól Kassák Lajosig* a teljes magyar irodalmat birtokolhattuk. Most viszont itt valami mást találtam. Nem pusztán azért, mert elment egy nagy nemzedék. Sajnos, Magyarország szellemileg balkanizálódott. Ez egy olyan módon érkezett magyarnak, amilyen és is vagyok, akit itt hirtelen és természetes mozdulattal átölel az anyanyelve, különösen fájdalmas. Hadd mondjak el egy személyes példát. Én úgy ismertem meg *Csoóri Sándort*, hogy 1968-ban *Eörsi István*nal kettesben, mint a legjobb barátok, megkeresték a szerkesztőséget Újvidéken. Hogy ez a kapcsolat hogyan alakult a továbbiakban, arról ma már nem is igen érdemes beszélni. A mai helyzet képtelenségét az bizonyítja, hogy egyszerűen fölvetetlen egy olyan kérdés, hogy például Pilinszky melyik párt köréhez tartozna. Vagy Weöres, vagy Ottlik. Ez jelzi a legpontosabban, hogy az írók nagy része nem azt teszi, amit tennie kéne. Nemhogy nem emelkedtek fölül a helyzet abszurditásán, hanem néhányuk még gerjeszti is a feszültségeket. Kialakultak a frontvonalak, ahol vannak ugyan mesterlövészek, de az írói arcok eltűnedeznek. Valamikor rajongva lehetett szeretni a magyar irodalmat, most csak fásultan tudom nézni.

— *Politikai vagy szellemi eredetű az említett mai szellemi és irodalmi szétesettség?*

— Amíg volt egy ellenséges hatalom és egy atyáskodó, liberális voltával kérkedő, ezért a maga részéről még valamit áldozó diktatúra, a szellem emberei pontosan tudták, hol a helyük. Ez tartást, feladatokat adott nekik. Tarthatta magát valaki népi-nek vagy avantgárdnak, ez nem választotta el őket. Megvalósulhatott egy irodalmi ökuménia. Ez a megváltozott helyzetben sajnos összeomlott.

Innen már nincs visszaút. Ebből a szellemi mocsárból, ahová többek között írók és újságírók is, szellemi emberek juttatták az országot, csak máskor vezethetik ki. Tehát hosszan tartó válságnak nézünk elébe, amikor csak az maradhat intakt, aki bizonyos dolgokról nem beszél.

— *Az hiszem, hogy különösen azok számára borzongató a mai válság, akiknek ideálja egy olyan polgári-sult nemzeti műveltség, amelyben a hagyományok és a minden újra fogékony, európai értelemben vett modernség a legszerveesebb egységben, egymást erősítve jelenik meg. Olyan írói példákra gondolok, mint Kosztolányi és Krúdy, Ottlik és Weöres.*

— Nagyon nehéz ezzel a kérdéssel szembenézni, mert a polgárosodásra gondolva óhatatlanul belebotlik az ember abba, amit hagyományosan zsidókérdésnek szoktak nevezni, és ami éppen azok közé a témák közé tartozik, amikről a mai helyzetben talán jobb nem beszélni. Mert megoldani nem lehet, csak fölőlegetesen sebet osztatni — vagy kapni. Ami a szellemi életet illeti... Ha egyfelől — mondjam így — mi, katolikus és református magyarok, nem értjük a zsidóság sebzettségét vagy akár sértettségét, akkor nem szabad megszólalnunk. Másfelől azonban, aki nem veszi figyelembe, nem akarja érteni a mi — azt hiszem, sajnos hasonlóképpen elvitathatatlan — sebeinket, az ne nyilatkozzon és ítélkezzen a magyarság nemzeti traumáival kapcsolatosan. Mindenesetre a dolgok rendbetételét semmi nem szolgálja rosszabbul, mint például a Kirekesztők típusú kötet szerkesztésében, közreadásában megnyilvánuló gondolkodásmód.

— *Abban, amit balkanizálódásnak nevezhetünk, az a legszomorúbb, hogy ez a társadalom, mint kiderült, viszonylag jól átvészelte a diktatúrát, de a demokráciára nem volt fölkészülve. Most azonban mégiscsak összehasonlíthatatlanul jobb helyzetben vagyunk, mint négy-öt éve. Miben látja azokat a tartalékokat, amik lehetővé tehetik a mai holtpontról való elmozdulást?*

— Az egyik fontos dolog, hogy minél több szellemi műhely jöjjön létre. Ezek valójában már szépen alakulnak, és ez nem is elsősorban pénzkérdés. De van itt egy óriási tartalék. Az elmúlt évtizedekben részben a diktatúra viszonyai miatt is, de ettől függetlenül is, a nagyok árnyékában egy csomó érték nem kapott kellő teret és figyelmet. De nap mint nap bebizonyosodik, hogy nagyon sok tisztánlátó és írni tudó ember van ebben az országban, akiknek a kibontakozó új műhelyek biztosíthatják azt a nyilvánosságot, amivel a mai közhangulatot és közszellemet is befolyásolni tudják. Az is biztos, hogy az irodalom szembeötlő hullámvölgye csak a szépíráásra értendő. Igen sokan vannak, akik kitűnő elemzéseket, tanulmányokat, esszéket tudnak írni, s ez a tisztultabb szellem előbb-utóbb éreztetni fogja a hatását. Vagyis ez az átmeneti kor a szekunder műfajoknak jobban kedvezve előkészíthet egy talán nem is olyan távoli fellendülést. A kérdés az, hogy a ma is meglévő értékeket hogyan lehet bekapcsolni a nemzeti kultúrába. Reményt keltő, hogy vidéki folyóiratainkat nem tépázta meg az a feszültség, ami mindennek előtt Budapestet jellemzi. Szerencsére azonban az ország és Budapest, ahogyan már sokan elmondták előttem, nem azonos, és ezzel nem akarok bántani senkit. Mindenesetre egy csomó túlhisztizált vita, ami a fővárosban olyan fontosnak tűnik, nemhogy az országot nem érdekli, de még a budapestiek túlnyomó többségét sem. Vagyis bármennyire fontos és áruklódó, ennek a kirakatnak a jelentőségét sem szabad eltúlozni.

— *Mit tud tenni ezért saját lapja, a Világszövetség?*

— A válasz nem egyértelmű. Ez a lap elsősorban külföldön kerül terjesztésre, a 13 ezer példányból 1500 marad itthon, és ez el is fogy. Az utóbbi mennyiség nem túl sok, de réteglapként megtalálta azokat a szellemi embereket, akikre hatni akar. Ez a lap sohasem lesz nyereséges, és ez valami bizonytalanságot akkor is jelent, ha a megjelenés biztosítottnak látszik. Azt hiszem azonban, hogy ha a lap jó, akkor annak jegyében, hogy az értékeket úgysem lehet elrejtetni, hatni is fog. Vagyis ha sikerül megteremteni azt a szellemi műhelyt, amin dolgozunk, akkor az nem sikkad el, annak ellenére, vagy talán éppen azért, mert ezzel a lappal a Kárpát-medencében jobban jelen vagyunk, mint Magyarországon.

GRÓH GÁSPÁR

